

Pension Hond

Gedragssleer

Zen4AllDogs Academie BeNe ©

Auteur: Krisje Moens

Disclaimer

Copyright © - Alle rechten voorbehouden

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur(s).

Bij misbruik worden er gerechtelijke stappen ondernomen.

INHOUDSOPGAVE

Wat is gedragsleer?	4
<i>Geschiedenis .....</i>	<i>6</i>
<i>De vier onderzoeksvragen.....</i>	<i>9</i>
<i>Welzijnsonderzoek .....</i>	<i>11</i>
Gedrag beschrijven en herkennen.....	13
<i>Wat is gedrag?.....</i>	<i>13</i>
<i>Ethogram opstellen.....</i>	<i>14</i>
Gedragssystemen	16
<i>Slaap- en rustgedrag.....</i>	<i>16</i>
<i>Zelfverzorgingsgedrag .....</i>	<i>18</i>
<i>Voedselverwervingsgedrag.....</i>	<i>18</i>
<i>Uitscheidingsgedrag .....</i>	<i>19</i>
<i>Exploratiedgedrag .....</i>	<i>19</i>
<i>Voortplantingsgedrag.....</i>	<i>20</i>
<i>Spelgedrag .....</i>	<i>20</i>
<i>Agonistisch gedrag .....</i>	<i>22</i>
<i>Territoriumgedrag .....</i>	<i>23</i>

GEDRAGSLEER

WAT IS GEDRAGSLEER?

Gedragsleer of ethologie is de wetenschap die zich bezighoudt met onderzoek naar het natuurlijk gedrag van dieren. Elk dier vertoont 'natuurlijk gedrag' uit zichzelf. Het gedrag is aangepast aan de omstandigheden en helpt het dier om te overleven.

In het samenleven met honden oefenen wij als mensen een erg grote invloed uit op de hond. We geven hen bijvoorbeeld een job, zoals politiehonden, speurhonden, hulphonden, geleidehonden, enz. Die invloed gaat echter nog veel verder, we bepalen met wie ze zich kunnen voortplanten.

Fokkers bepalen zelf door middel van de keuze van reu en teef welke genetische lijnen verder gezet worden en welke niet. Daarnaast bepalen we ook in welke omgeving ze leven, wat ze doen, wat ze eten, hoe hun dag eruit ziet. Aangezien honden hierdoor doorheen de evolutie heen weinig zeggenschap in gehad hebben, betekent het dat ze zich hier goed aan moeten kunnen aanpassen.

In de regel is een gezond dier goed aangepast aan zijn natuurlijke, soorteigen omgeving. Die aanpassing komt voort uit de natuurlijke selectie die plaatsvond: de evolutie van een soort; maar ook uit ervaringen die elk individu van die soort opdoet. In hoeverre dieren zijn aangepast aan hun omgeving kan je vaststellen aan de hand van hun gedrag.

De wetenschappelijke tak binnen de biologie die zich richt op de studie naar gedrag wordt ethologie genoemd. Ethologie of gedragsleer of ook gedragsbiologie genoemd.

Ethologie gaat het gedrag van het dier beschrijven. Aan de hand van observatie wordt er van het gedrag een inventarisatie gemaakt. Een dergelijke inventaris noemt men een ethogram. In de

beginjaren van de gedragsbiologie lag de nadruk op het opstellen van volledige ethogrammen. Deze tak van de ethologie heet 'beschrijvende ethologie'.

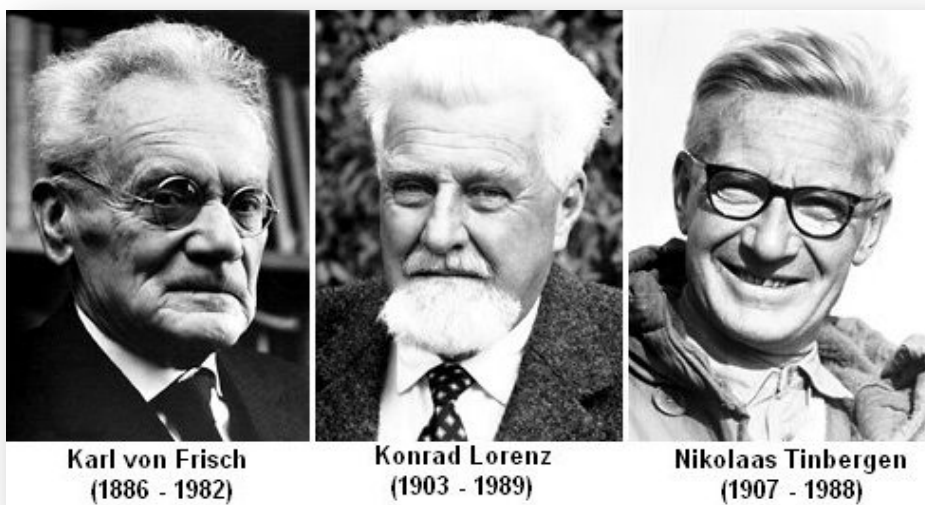
Voorbeeld: de observatie "de hond stopt met wat hij doet en kijkt naar de prikkel" geeft meer informatie dan "de hond kijkt naar iets". Daarnaast gaat de ethologie ook trachten het gedrag te verklaren. Waar komt het vandaan? Wat is de oorzaak? Wat is de functie?

Wanneer je het gedrag van een dier niet bestudeert kan je het ook niet verklaren. Vaak hebben we dan de drang om dit gedrag te gaan verklaren vanuit onze visie, we gaan het vermensen of antropomorfiseren. Hierdoor kan er al snel een miscommunicatie ontstaan tussen mens en hond. Om honden en hun gedrag beter te begrijpen is de ethologie dan ook noodzakelijk.

Ook bij het trainen, opvoeden en behandelen van gedragsproblemen of probleemgedrag is het van groot belang om te begrijpen wat de oorzaak en functie is van het gedrag dat het dier laat zien.

GESCHIEDENIS

In de 19^e eeuw werd het woord ethologie geïntroduceerd door de Franse zoöloog Isidore Geoffroy Saint-Hilaire. Het ethologisch onderzoek komt goed op gang rond 1950 met het onderzoek van de Duitser Karl von Frisch (1886-1982), de Oostenrijker Konrad Lorenz (1903-1989) en de Nederlander Nicolaas Tinbergen (1907-1988). In 1973 kregen zij gezamenlijk de Nobelprijs voor hun werk. Tinbergen was een pionier in de experimentele ethologie. Hij ontwierp experimenten waarbij hij ingreep op de natuurlijke omgeving van vrijlevende dieren en vervolgens hun gedrag observeerde.

Karl von Frisch
(1886 - 1982)

Konrad Lorenz
(1903 - 1989)

Nikolaas Tinbergen
(1907 - 1988)

Lorenz was meer een theoreticus. Hij voerde geen uitgebreide experimenten uit in de vrije natuur maar deed eenvoudigere observaties bij dieren die hij zelf kweekte. Zo ontwikkelde hij een theorie over inprenting. Jonge ganzen die net uit het ei komen volgen automatisch hun moeder. Het blijkt dat ze een kritische periode hebben, waarin zij het eerst wat zich op bepaalde manier beweegt als hun moeder gaan zien en achternalopen. (De maximale gevoeligheid werd vastgesteld tussen het dertiende en het zestiende uur na het verlaten van het ei. Nadien neemt deze gevoeligheid af en tegen het tweeëndertigste uur is deze nagenoeg volledig verdwenen).

Lorenz liet jonge ganzen denken dat hijzelf hun moeder was. Latere experimenten van Lorenz hebben laten zien dat jonge ganzen bereid zijn alles wat beweegt als ze uit hun ei komen als moeder te zien; een kussentje aan een touw bleek ook te werken.

Zodoende bewees Lorenz dat wat voorgeprogrammeerd zit in het genetisch materiaal van het dier niet zozeer één of andere voorstelling van het moederdier is, maar een hechtingsmechanisme dat door een inwendige klok in actie wordt gesteld. Dit hechtingsmechanisme zien we bij heel wat diersoorten. Zo kan een hond die voor zijn vierde maand niet in contact met mensen komt niet meer gedomesticeerd worden. Bij honden is deze kritieke periode vastgesteld tussen de tweede en de dertiende week na de geboorte.

In het begin had men in de ethologie geen aandacht voor wat leren als invloed heeft op het gedrag. Daar kwam in Noord-Amerika verandering in na Ivan Pavlovs ontdekking van de aangeleerde reflex, ofwel de klassieke conditionering. Zijn experimenten naar de speekselreflex bij honden zijn alom bekend.

We zien verder in de opleiding meer over Pavlovs ontdekking en gaan hier dieper op in.

John Watson, onder invloed van de onderzoeken van Pavlov richtte het behaviorisme op, een stroming in de psychologie waarin de rol van het leren in de ontwikkeling van gedrag werd bestudeerd.

Eén van de belangrijkste onderzoekers in deze richting is B.F. Skinner. Hij deed in zijn Skinnerboxen onderzoek naar het mechanisme van leerprocessen. Hij onderzocht met name de operante conditionering; verderop in deze cursus gaan we hier uitgebreid op in. Discussies binnen verschillende richtingen barstten al snel los tussen de aanhangers van het idee dat gedrag aangeboren is (nature) en die van het idee dat gedrag aangeleerd is (nurture).

DE VIER ONDERZOEKSVRAGEN

Een eerste stap in een ethologisch onderzoek is het opstellen van een lijst van observeerbare gedragingen van het dier, of ook wel de verschillende gedragselementen genoemd. Zulk een lijst wordt een ethogram genoemd. De gedragingen in een ethogram worden gewoonlijk zodanig gedefinieerd dat ze niet overlappen en objectief zijn, waarbij men namen vermijdt die subjectief zijn of een functie impliceren.

Bijvoorbeeld, een diersoort kan gedrag vertonen dat erop lijkt alsof het dier een ander dier bedreigt. Hieraan wordt in het ethogram een beschrijvende naam gegeven, zoals "kop voorwaarts". Deze objectiviteit is nodig omdat wat er, bijvoorbeeld, als baltsgedrag uitziet in werkelijkheid een heel andere functie kan hebben. Bovendien hebben vergelijkbare motorische patronen in verschillende soorten vaak heel verschillende functies. Ethogrammen worden vaak hiërarchisch gepresenteerd. De gedefinieerde gedragingen worden in bredere gedragscategorieën samengevat en deze hebben vaak een functionele interpretatie, zodat "kop voorwaarts" onder "agressie" geassocieerd kan worden.

Nadat het gedrag beschreven is en gemeten is over een bepaalde tijdspanne, dan volgt de volgende stap: het gedrag verklaren. Waarom deed het dier wat het deed op dat moment?

Bijvoorbeeld: Een hond heeft een kluif vast en gromt op het moment dat een hand richting de kluif gaat. Waarom gromt de hond?

Antwoord 1:

Iemand steekt zijn hand uit naar de kluif, wat zou kunnen betekenen dat de kluif afgepakt kan worden. De hond wil door te grommen zijn bezit beschermen. Dit antwoord slaat op de motivatie die achter het gedrag zit: *Waarom wordt het gedrag veroorzaakt?*

Antwoord 2:

De hond heeft geleerd dat grommen ervoor zorgt dat mensenhanden weer verdwijnen. Dit antwoord slaat op de leerprocessen die hebben plaatsgevonden vooraf aan dit gedrag: *Hoe heeft het gedrag zich ontwikkeld?*

Antwoord 3:

De hond gromt omdat hij zo de kluif voor zichzelf kan houden en hij er lekker van kan eten, het stilt zijn honger. Dit antwoord slaat op de functie van het gedrag: *Waartoe dient het gedrag?*

Antwoord 4:

De hond gromt, eenvoudigweg omdat hij dat kan. Dit antwoord slaat op de natuurlijke eigenschap die de hond door middel van natuurlijke selectie heeft verworven om zich goed te kunnen aanpassen aan zijn omgeving. Het slaat dus op de evolutie van dit gedrag: Hoe is het gedrag in de loop van de evolutie ontstaan en heeft het zich genetisch vastgelegd?

In 1963 publiceerde de Nederlandse Etholoog Tinbergen in een Duits tijdschrift een artikel onder de naam "On aims and methods of ethology". Hierin introduceert hij de vier basisvragen waar de meeste ethologen tegenwoordig van uitgaan bij het opstellen van een gedragsonderzoek.

Vraag 1: Mechanisme: Welke stimuli veroorzaken het gedrag?

Waardoor wordt het gedrag teweeggebracht?

→ *Motivatie.*

Vraag 2: Ontwikkeling: Hoe verandert het gedrag gedurende het volwassen worden van het dier?

Hoe heeft het gedrag zich ontwikkeld?

→ *Leerproces.*

Vraag 3: Functie: Hoe beïnvloedt het gedrag de kans op overleving en reproductie?

Waartoe dient het gedrag?

→ *Succes.*

Vraag 4: Evolutie: Hoe verandert het gedrag als een functie van de evolutionaire geschiedenis, of fylogenie, van het bestudeerde dier?

Hoe is het gedrag in de loop van de evolutie ontstaan en heeft het zich genetisch vastgelegd?

→ *Evolutie.*

Nog een eenvoudig voorbeeld: Gedrag: stoppen voor een rood stoplicht.

Vraag 1:

Mechanisme: je ziet een rood licht, je hersenen herkennen het licht van eerdere ervaringen en formuleren een respons, deze wordt aan de spieren van het rechterbeen doorgegeven en je remt.

Vraag 2:

Ontwikkeling: je leert tijdens je rijles dat rood licht betekent stoppen, je oefent tijdens de rijlessen het gedrag "stoppen" zodat je het tijdens je examen goed onder de knie hebt.

Vraag 3:

Functie: voorkomen van botsingen.

Vraag 4:

Evolutie: in de loop der evolutie heeft de kleur rood zich ontwikkeld als een sterke signaalkleur, wat een sterke gedragsrespons veroorzaakt.

Een aspect dat niet terug te vinden is in de 4 vragen van Tinbergen is wat dieren voelen en denken. Men ging ervan uit dat het niet mogelijk was om dit wetenschappelijk te onderzoeken. Vanaf 1970 begon men onderzoek uit te voeren naar subjectieve ervaringen en denkprocessen. Deze (nieuwe) tak binnen het ethologisch onderzoek heet cognitieve ethologie.

WELZIJNSONDERZOEK

Ethologie speelt ook een grote rol in het onderzoek naar welzijn van dieren. Omdat gedrag nauwkeurig geobserveerd en opgetekend wordt, kan men ook makkelijk vaststellen wanneer het dier afwijkend gedrag vertoont. Zulke afwijkingen worden gezien als het zich niet kunnen aanpassen aan zijn huidige levensomstandigheden.

Vandaag de dag is er steeds meer bewustzijn op vlak van het gedrag van dieren in niet-natuurlijke omstandigheden zoals veehouderij, dierentuinen, proefdieren, asiëldieren, enz. Binnen de toegepaste ethologie worden de kennis en inzichten die worden verworven door observaties van wilde dieren, ook toegepast bij gedomesticeerde diersoorten. Dit onderzoeksveld ontwikkelde zich voornamelijk door de toegenomen aandacht voor dierenwelzijn.

Bij onderzoek naar welzijn is het dan ook erg belangrijk om inzicht te hebben in het gedrag van dat dier in zijn natuurlijke leefomgeving. Bij gedomesticeerde soorten zoals de hond is dit nog lastig vast te stellen, wat het een erg complexe onderzoeksmaterie maakt.

De toegepaste ethologie bestudeert welke gedragingen echt belangrijk zijn voor een dier en wat er gebeurt als dieren een bepaald gedrag niet kunnen uitvoeren. Ze zoeken naar methoden om het dierenwelzijn in te schatten. Het onderzoek strekt zich uit naar alle dieren en diersoorten die gehouden worden door de mens. Kennis van toegepaste ethologie is dus essentieel voor het welzijn van gedomesticeerde diersoorten of dieren die in gevangenschap leven.

GEDRAG BESCHRIJVEN EN HERKENNEN

WAT IS GEDRAG?

Gedrag wordt gevormd door de acties of de reacties van een voorwerp of een organisme, gewoonlijk met betrekking tot de omgeving. Afhankelijk van de definitie kan gedrag alleen uitwendig, overt gedrag inhouden, dan wel ook innerlijk, covert gedrag zoals denken en voelen.

Wanneer we het in dit hoofdstuk over gedrag hebben, bedoelen we het overte gedrag: alle uiterlijke waarneembare spier- en klieractiviteit.

Een hond kan bewegen: rennen, springen, kwispelen, ...

Een hond kan een houding aannemen: staan, zitten, liggen, ...

Een hond kan geluiden produceren: janken, piepen, blaffen, ...

Een hond kan geurstoffen afgeven: uit de anaalklieren.

Een hond kan zijn vacht bewegen: haren rechtop zetten (= borstelen).

Dit alles valt onder de noemer gedrag. Een hond vertoont dus altijd gedrag, ook wanneer hij stilstaat, slaapt, of wat rondkuiert.

Onder gedrag verstaan we dus alle bewegingen, geluiden en lichaamshoudingen alsook de uiterlijke veranderingen die voor communicatie dienen en op hun beurt reacties van de omgeving kunnen opwekken.

Gedrag bestaat uit gedragselementen die volgens bepaalde wetmatigheden samenhangen met mekaar. Gedrag is doorgaans doelmatig, het dient ter overleving van het dier en uiteindelijk dus ook de hele soort. Een gedragselement moet dus voor iedereen herkenbaar zijn, het moet algemeen voorkomen en het moet kenmerkend zijn voor de soort.

De complete verzameling van gedragselementen: gedragingen, houdingen, bewegingen, geluiden enz. die door leden van een diersoort kunnen worden uitgevoerd, voortgebracht of geproduceerd, wordt het gedragsrepertoire van de soort genoemd.

We kunnen aangeboren en aangeleerd gedrag onderscheiden. Via experimenten is bijvoorbeeld aangetoond dat vliegen aangeboren gedrag is. Om dit te kunnen bepalen werden jonge duiven in zeer kleine kooien opgesloten zodat vliegen niet mogelijk was. Toen ze uiteindelijk werden losgelaten bleken ze even goed te kunnen vliegen als hun leeftijdgenootjes die in een normale omgeving waren opgegroeid.

Ook bij mensen komt er een hele reeks aan aangeboren gedragingen voort. Zo zijn lichaamshoudingen en uitdrukkingen voor angst, agressie en blijdschap over alle culturen hetzelfde. Zo kunnen ook blind geboren kinderen dezelfde gelaatsuitdrukkingen hebben bij lachen en huilen als mensen die kunnen zien. Ook doof geboren kinderen kunnen huilgeluiden maken zonder dit ooit zelf gehoord te hebben. Aangeboren gedrag is soortspecifiek. Dat betekent dat alle honden dit kunnen, zonder extra invloeden van buitenaf komt dit gedrag tot stand.

Alle honden kunnen blaffen, behalve de 'Basenji', deze komt van oorsprong uit Congo en kan niet blaffen, hij 'jodelt' meer bij opwinding.

ETHOGRAM OPSTELLEN

Door het gedragselement van een soort nauwkeurig te beschrijven, definiëren en op te schrijven ontstaat een lijst: het ethogram van die soort. Je kan aan de hand van een observatie de duur, frequentie, volgorde en verdeling over de tijd van gedragselementen oplijsten, zulk een lijst heet een protocol.

Om een protocol snel en efficiënt te kunnen maken krijgt ieder gedragselement een unieke code, vaak is dit een tweeletterige afkorting van de naam van het gedragselement, bv bijten BIJ, grommen GR, blaffen BL.

Je dient bij het opstellen van een ethogram een zo objectief mogelijke beschrijving te gebruiken. De grootte van een ethogram is dan ook zeer afhankelijk van wat de onderzoeker precies wenst te onderzoeken. Een ethogram hoeft dan ook niet alle gedragselementen van de soort te bevatten, dit is haast onmogelijk, maar moet bestaan uit een lijst van die gedragselementen die relevant zijn voor het onderzoek of wat er getest wordt, bijvoorbeeld voor een MAG (Maatschappelijk Aanvaardbaar Gedrag) Test zijn de gedragselementen rondom agressie en angst het meest relevant.

Uit een gedragsprotocol kunnen dus vier maten afgeleid worden:

1. De duur van een gedragselement
2. De frequentie van de gedragselementen
3. De opeenvolging van de gedragselementen
4. De verdeling over de tijd van de gedragselementen

In vele onderzoeken zijn dan ook verwantschappen tussen bepaalde gedragselementen opgevallen. Het blijkt geen chaotische verzameling te zijn die maar lukraak voorkomt, maar bepaalde gedragselementen komen vaker voor in combinatie met andere, hebben een bepaalde associatie met mekaar. Zulke associaties van elementen worden gedragssystemen genoemd. Verder in de cursus gaan we in op de specifieke gedragssystemen die we bij honden kunnen onderscheiden.

GEDRAGSSYSTEMEN

We hebben eerder al verschillende gedragselementen besproken en hoe we een ethogram opstellen. Door middel van een uitgebreid onderzoek kwamen ethologen er achter dat bepaalde gedragselementen heel vaak in dezelfde volgorde voorkwamen, ze noemden het gedragsketens. Deze ketens konden ze op hun beurt dan weer onderbrengen in grotere groepen: de gedragssystemen ook wel motivatiesystemen genoemd.

Gedragselementen zijn echter niet exclusief gelinkt aan één gedragssysteem, maar kunnen in meerdere systemen voorkomen. Bijvoorbeeld in het systeem spelgedrag komen veel gedragselementen voor vanuit andere systemen zoals het spelgrommen en prooi-schudden.

Ook bestaan er per diersoort verschillende typische gedragssystemen zoals bijvoorbeeld bij vogels het nestbouwgedragssysteem. In de literatuur bestaan er dan ook verschillende onderverdelingen. Wij houden de volgende onderverdeling aan omdat ze een duidelijk overzicht biedt.

SLAAP- EN RUSTGEDRAG

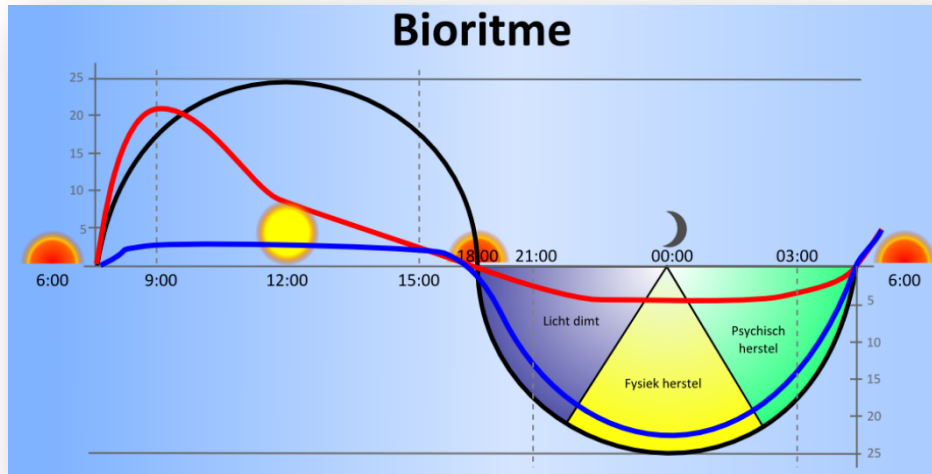
Een opvallend kenmerk voorafgaand aan slaap- en rustgedrag is het zoeken naar een goede ligplaats. Honden draaien dan vaak enkele keren om hun as, of graven een "kuiltje" in hun kussen vooraleer ze gaan liggen. Er kunnen verschillende fasen worden onderscheiden:

- **De rustfase:** hierbij ligt de hond, maar de ogen zijn open;
- **De dommelfase:** de hond kan dit zelfs zittend, wat knikkebollen;
- **De slaapfase:** de ogen zijn gesloten, soms is het derde ooglid hier te zien. Ook kunnen honden dromen: je merkt bewegingen op van de poten, grommen, piepen, lichte blafjes. Hoe honden deze dromen precies beleven is vooralsnog onbekend.

Net als mensen hebben honden een **bioritme**. Zo is het bekend dat het hartritme en bloeddruk in het algemeen een piek vertonen in de late ochtend of de vroege namiddag en het laagste is tussen 2u en 4u 's morgens. Ook de lichaamstemperatuur schommelt ongeveer 0,5°C per dag (het laagste is 's ochtends vroeg en het hoogst in de late namiddag). De geestelijke en fysieke alertheid stijgt normaal tijdens de ochtenduren en kent een inzinking in de vroege namiddag, om dan opnieuw te stijgen tussen

16u en 18u. Eén en ander heeft te maken met de afscheiding van bepaalde hormonen gedurende de dag.

Er bestaan echter ook individuele ritmes. Je hebt het 'ochtendtype' en het 'avondtype', en dit is evengoed bij honden zo. Bovendien kan bij beide types een toename van stress worden gemeten indien ze op een voor hen verkeerd tijdstip moeten presteren.

Honden slapen, zoals alle roofdieren, behoorlijk lang, men vermoedt dat dit te maken heeft met de kortere REM slaap, in vergelijking met mensen. Hierdoor slaapt een hond minder diep en moet hij dus langer slapen om dezelfde herstelfunctie voor het lichaam te verkrijgen. Voldoende slaap is dan ook bij honden, net als bij mensen, van groot belang voor zowel hun fysieke als mentale gezondheid.

Uren slaap:

- Een pup - 18-20 uur per dag!
- Een volwassen hond - 12-14 uur per dag
- Oudere honden - 16-18 uur per dag
- Sommige grote rassen - meer dan gemiddelde hond

We hebben het hier dan wel degelijk over de echte slaapfase en niet de rust- of dommelfase. Een tekort aan slaap kan bijgevolg ook voor fysieke en gedragsproblemen zorgen. Het zorgt voor verminderde concentratie, moeilijkheden bij het leren en maakt een hond prikkelbaarder. Niet anders dan bij mensen ...

Oorzaken slaapgebrek bij honden:

- Onvoldoende mogelijkheid om te slapen, door druk gezin, verbouwingen, ...
- Te veel activiteiten
- Geen veilige slaapplek of slapen in een ongekende omgeving
- Stress
- Ademhalingsproblemen: denk hierbij aan de brachycephale rassenhonden zoals bijvoorbeeld de mopshond, boxer, Engelse bulldog, enz.

ZELFVERZORGINGSGEDRAG

Bij een hond minder uitgesproken aanwezig dan bijvoorbeeld bij katten. We verstaan hieronder alle handelingen om zichzelf schoon te houden, zoals krabben, uitschudden, poten likken, anus en genitale delen likken. Ook kan het dienen om wonden schoon te houden, parasieten te verwijderen, tegen pijn en jeuk. Sommige van deze gedragingen kunnen in stress-situaties ook een andere functie krijgen zoals het plots gaan zitten en krabben in een stresserende situatie. Of kunnen ook leiden tot probleemgedrag zoals overmatig aan een poot likken tot bloedens toe bij chronische stress.

VOEDSELVERWERVINGSGEDRAG

Het uiteindelijke doel van dit systeem is eten en drinken. We plaatsen hieronder de gedragselementen: eten, kwijlen, drinken.

Een subsysteem hiervan is het prooigedrag met najagen, vangen van de prooi en dood schudden van de prooi.

Vanuit dit gedragssysteem kunnen we ook een aantal probleemgedragingen definiëren:

- Picafagie: het eten van zaken die niet eetbaar zijn
- Coprofagie: het eten van ontlasting
- Polydipsia: te veel drinken
- Najagen van objecten
- Prooiagressie

UITSCHIEDINGSGEDRAG

Hieronder vallen de gedragselementen: zich ontlasten, plassen, markeren, pootvegen na het urineren, overgeven. Het doel is uiteraard in eerste plaats het uitscheiden van afvalstoffen in het lichaam.

Daarnaast zit er in dit systeem ook een deel communicatie, zoals we in een eerder hoofdstuk al zagen worden er via de ontlasting (anaalklieren) en de urine ook geursignalen verspreid.

EXPLORATIEGEDRAG

Het gedrag waarmee de hond zijn omgeving verkent, zijnde zowel objecten als mensen en andere dieren. De kenmerkende gedragselementen zijn: snuffelen, proeven, likken, speuren. Het doel is info verwerven uit die omgeving, wat uiteindelijk kan leiden tot een veilig leven, voedsel, partners, ...

VOORTPLANTINGSGEDRAG

Alle gedrag wat te maken heeft met de paring en partnerkeuze.

SPELGEDRAG

Spelgedrag ziet men vooral bij jongere dieren. Het doel is om al spelend het eigen lichaam beter te leren kennen, de eigen mogelijkheden, grenzen, maar ook in interactie met soortgenoten, hun lichaam en grenzen. Honden oefenen zo hun motoriek. Daarnaast is spel ook leuk, in het hoofdstuk over emoties zullen we dit verder uitdiepen. Spel heeft ook een sociale functie.

Bij vele diersoorten neem spelgedrag volledig af wanneer ze volwassen zijn. Sommige soorten, onder andere honden, blijven echter spelgedrag vertonen. Dit verschijnsel heet neotenie.

Spel kan solitair zijn: wanneer de hond zelf speelt met een speeltje bijvoorbeeld. Maar spel kan ook sociaal zijn tussen soortgenoten, maar ook met mensen of andere diersoorten, in dat geval dient de hond wel met het dier opgegroeid te zijn.

In de wetenschap vindt men geen eenduidige definitie over wat spel nu precies is, maar wanneer mensen naar spelende dieren kijken kan men doorgaans wel aangeven wat spel is en wat niet.

Volgende elementen kunnen we terugvinden bij "gezond" spel:

- Bij "gezond" spel zal de hond zijn zelfcontrole bewaren en regelmatig stopsignalen laten zien. Ook zal hij op stopsignalen van de andere partij reageren door het spel te onderbreken, waarna het meestal hervat kan worden.
- We zien tijdens het spel geen frontaal gedrag.
- Het bijten blijft zacht en wanneer een grens toch overschreden wordt, zal een jank of piep van de andere hond volstaan om het spel even te onderbreken.
- De rollen in gezond spel zullen de hele tijd wisselen: dan weer de ene hond op de rug, dan weer de andere; dan weer de ene hond die achterna rent, dan wordt hij weer achterna gerend door de andere. Het opwindingsniveau blijft onder controle. Bij spelpartners waar dit evenwicht niet behouden blijft kan spel wel uitmonden in agressie. Ook bij spelpartners die niet aan mekaar gewaagd zijn, kan spel uitmonden in overheersing van de ene partij door de andere. Denk hierbij aan twee pups die met mekaar spelen waarbij de ene de hele tijd op de rug ligt en een angstige lichaamshouding aanneemt. Dit spel moet dan ook meteen stilgelegd worden door de begeleiders.
- Honden gebruiken specifieke lichaamstaal zoals een spelboog om duidelijk te maken dat ze willen spelen. Hun gedragingen zijn vaak "overdreven": springen, huppelen, rollen, enz.
- Spel kent geen echt einddoel, er is geen winnaar of verliezer.
- Gedragelementen uit andere systemen worden in spel ingezet zonder hun uiteindelijke functie: prooivanggedrag, prooi schudden, bijten.

AGONISTISCH GEDRAG

Dit is het overkoepelende gedragssysteem voor alle gedrag dat te maken heeft met conflictsituaties: vluchten, vechten, bevriezen. Alle gedrag van angst tot agressie. In de wetenschap is er geen eensluidende definitie van agressie. Het omvat gedrag dat gaat van dreigen tot verdedigen tot aanvallen tot vechten. Agressie wordt gezien als een hulpmiddel om een bepaald doel te bereiken. Afhankelijk van om welk doel het gaat, krijgt de vorm van agressie dan ook een andere benaming, ook hier is er in de wetenschap geen eensluidende lijst.

Het agonistisch gedragssysteem omvat een aantal subsystemen:

- **Onderdanigheidsgedrag**: mondhoeken likken;
- **Angstgedrag**: vluchten, verstarren, plassen, janken;
- **Dominant gedrag**: overstaan, over de snuit bijten, kop op leggen;
- **Dreiggedrag**: fixeren, grommen, tanden ontbloten;
- **Aanvalsgedrag**: uitvallen, happen, bijten.

Canine Ethogram—Social and Agonistic Behavior											
Function	← Claiming a resource					Neutral	Disclaiming a resource →				
Quantitative classification	Attack	Aggressive (warning)	Dominant	Assertive	Self-confident	Neutral	Insecure	Pacifying	Submissive	Fearful	Flight
Qualitative classification	Aggressive behavior		Dominant behavior		Friendly (greeting)		Submissive behavior		Fearful behavior		
Behavior	A					Champing					
	B					Licking					
	C					Licking own lips					
	D					Yawning					
	E							Muzzle nudge			
	F			Muzzle grabbing		Mutual muzzle grabbing					
						Nose poking					
	G							Twisting			
	H							Pawing			
	I			Staring		Eye contact	Quiet gaze	Averting gaze			
	J	Ears slightly back	Ears raised and forward	Ears raised	Ears slightly forward or up		Relaxed	Ears slightly back	Ears back	Ears flat back	
	K	Open mouth				Short lips		Long lips			
	L	Flatter break				Pronounced break	Normal break	Flat break			
	M	Horizontal tail	Very high tail		High tail	Tail slightly up	Relaxed	Low tail	Lower tail		Very low tail
	N						Grooming				
	O						Genitals sniffing				
	P					Sniffing belly, grabbing throat				Showing belly and throat	
	Q					Intruding behavior			Evasive behavior		
	S			Snarling	Snarling without sound			Whingeing			
T	Biting	Slight bite	Grabbing with teeth, no bite								
Behavior	U				Urinating			Urinating			
	V								Defecating		
	W						Smile				
	Y					Barking					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

TERRITORIUMGEDRAG

Gedrag met als functie te vestigen, handhaven en /of vergroten van territorium. De grens is van wat de hond als territorium aanziet. Dit kan de voordeur zijn, de tuin, zijn mand, ...

Verder is een kenmerk dat territoriumgedrag vooral voorkomt in een vertrouwde omgeving. Buiten het eigen gebied zal veel omzichtiger en voorzichtiger geopereerd worden.